

Михайло Гузела

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права і процесу
mhuzela@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ПРО СУД ПРИСЯЖНИХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

© Гузела М., 2017

Розглянуто теоретичні та практичні проблеми участі народу у здійсненні правосуддя в Україні.

Проаналізовано розвиток суду присяжних в Україні як форми участі народу у здійсненні правосуддя на основі континентальної (європейської) та англосаксонської правових систем.

Розкрито законодавчі закріплення суду присяжних в Україні, зокрема за Конституцією України та чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. Критично досліджено проблематику добору присяжних, а також безпосередньої участі присяжних у судовому провадженні та в разі прийняття рішення у нарадчій кімнаті.

Ключові слова: участь народу у здійсненні правосуддя; суд; суд присяжних; законодавство; рішення; правосуддя.

Михаил Гузела

К ВОПРОСУ О СУДЕ ПРИСЯЖНЫХ ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Статья посвящена теоретическим и практическим проблемам участия народа в осуществлении правосудия в Украине.

Проанализировано развитие суда присяжных в Украине, как формы участия народа в отправлении правосудия в разрезе континентальной (европейской) и англосаксонской правовых систем.

Раскрыто законодательные закрепления суда присяжных в Украине, в частности в Конституции Украины и действующем Уголовном процессуальном кодексе Украины. Критически исследована проблематика отбора присяжных, а также непосредственного участия присяжных в судебном производстве и при принятии решения в совещательной комнате.

Ключевые слова: участие народа в осуществлении правосудия; суд; суд присяжных; законодательство; решения; правосудия.

ON THE JURY FOR CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE

The article is devoted to theoretical and practical problems of people's participation in implementation of justice in Ukraine.

The development of a jury in Ukraine as a form of popular participation in the administration of justice in the context of continental (European) and Anglo-Saxon legal systems.

Exposed legislative confirmation of the jury in Ukraine, including the current Constitution of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine. Critically examined issues of jury selection, and direct participation in jury proceedings and in the decision in the retiring room.

Key words: people's participation in implementation of justice; court; jury; legislation; decision; justice.

Постановка проблеми. Однією з важливих ланок реформи судової системи стало створення і законодавче закріплення в Україні суду присяжних. Фундаментальним кроком до поставленої мети стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, в якому вперше за історію незалежної України закріплено інститут безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя – суд присяжних. Саме тому існує нагальна потреба у ґрунтовному аналізі здійснення правосуддя в кримінальному провадженні за участю присяжних, що максимально гарантувало б рівність громадян перед законом, створило б умови для дійсної змагальності та реалізації презумпції невинуватості. Тому одним з найважливіших законодавчих положень є залучення представників народу – громадян України до розгляду нарівні і разом з професійними суддями окремих категорій судових справ.

Аналіз дослідження проблеми. Різні аспекти багатогранної проблеми участі народу у здійсненні правосуддя у своїх працях досліджували більшою чи меншою мірою такі вчені: І. Я. Фойницький, В. М. Савицький, М. К. Свиридов, О. В. Смирнов, Н. В. Сібільов, В. С. Стефанюк, М. С. Строгович, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. П. Тьомушкін, Г. О. Філімонов, М. Ф. Чистяков, Г. І. Чангулі, Н. М. Чепурнова, В. І. Шишкін, А. П. Шуригін, Н. С. Юзикова, П. Арчер, У. Бернем, Р. Коллінсон, Д. Мідорк, Б. Футей.

Метою цієї статті є з'ясування з критичного погляду законодавчої регламентації залучення народу до здійснення правосуддя в Україні у формі суду присяжних.

Виклад основного матеріалу. Справедливість правосуддя, здійснюваного судом присяжних, певною мірою залежить від вимог, які ставляться до кандидатів у присяжні, а також від процесуальної процедури їх залучення до відправлення правосуддя. У юридичному словнику суд присяжних визначено як один з демократичних інститутів судової системи, що уособлює принцип участі народу у здійсненні правосуддя [9, с. 390].

З урахуванням вимог ст. 127 Конституції України, яка чітко відмежовує тільки одну форму участі народу в судочинстві (через суд присяжних), а також положень Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та Закону України "Про судоустрій та статус суддів", які регламентують засади та процедуру судового провадження судом присяжних, ми можемо констатувати існування в нашій державі одного з двох історичних типів судів з участю народу: *суду присяжних* [1; 2; 3]. Треба наголосити, що інститут присяжних у кримінальному провадженні України не є класичним (лава присяжних), а присяжні здійснюють правосуддя нарівні і разом з професійними

суддями. Тому вважаємо, що інститут присяжних в Україні як самостійний, відокремлений процесуальний інститут, що потребує подальшого законодавчого удосконалення. Адже, враховуючи чинну законодавчу регламентацію діяльності суду присяжних, можна дійти висновку, що суд присяжних в Україні мало чим (хіба що, крім назви) відрізняється від другого історичного типу суду з участю народу – *суду шефенів (народних засідателів)*.

У кримінальних провадженнях, що мають підвищену суспільну значущість, у разі вирішення питань про винність у нестандартних морально-конфліктних ситуаціях суд присяжних покликаний захищати права і свободи обвинуваченого й інтереси суспільства від обвинувального ухилу професійного судді, що інколи наявне в процесі судового провадження. Про таке значення суду присяжних ще слушно висловлювався Л. Є. Владимиров: “Тільки в суді присяжних обвинувачений убезпечений від безсердечності судді, якому нечутливість дуже часто заважає розглянути істину” [5, с. 96].

Судова колегія присяжних має підвищену моральну й інтелектуальну чутливість для правильного і справедливого вирішення питань про винність у нестандартних морально-конфліктних ситуаціях не як сукупність окремих суб’єктів, а як група, що виробляє в процесі групової дискусії погоджене колективне рішення про винність підсудного. Для об’єктивної оцінки потенціалу колегії присяжних особливо важливе значення має врахування таких соціально-психологічних чинників: 1) віковий склад; 2) різномірний особовий склад колегії; 3) кількісний та якісний склад; 4) рівень соціально-психологічного розвитку колегії присяжних [7, с. 64].

Склад колегії присяжних, враховуючи вік присяжних, забезпечує її формування зі суто осіб, які мають достатню соціальну, моральну й інтелектуальну зрілість та емоційно-вольову стійкість, достатній запас здорового глузду, життєвої мудрості, багатий життєвий досвід, що дає змогу правильно судити про факти справи та винності обвинуваченого. Як правильно зазначав ще в кінці XIX ст. С. І. Вікторський, для вирішення питань, що стосуються фактичної сторони і винуватості, найголовніше – вміння логічно мислити і життєвий досвід, а в присяжних не можна відняти першої з цих якостей, на другу ж вони багатші, ніж коронні судді, обставини життя яких набагато одноманітніші, як у людей одного й того самого складу занять [4, с. 35].

Як зазначено вище, Конституція України передбачає, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя виключно через присяжних (п. 4 ст. 124), а правосуддя в Україні здійснюють професійні судді та у визначених законом випадках до складу суду залучаються і присяжні (ч. 1 ст. 127), а також, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 4 ст. 129) [1; 3; 6, с. 23].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України, який визначив порядок кримінального провадження на території України встановлює такі випадки участі присяжних у кримінальному провадженні:

– у суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, – судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (за клопотанням обвинуваченого);

– у кримінальному провадженні стосовно кількох обвинувачених, – стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [2].

На основі положень ст. 384 КПК України прокурор, суд зобов’язані роз’яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Письмове роз’яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості та правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Сам обвинувачений у процесі судового провадження, якщо він обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Присяжний у своїй безпосередній судовій діяльності в структурі свого статусу має низку специфічних прав, а саме:

- 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;
- 2) робити нотатки під час судового засідання;

3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;

4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Крім цього, на присяжного під час виконання ним обов'язків у судовому провадженні покладаються такі обов'язки:

1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених цим Кодексом або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Враховуючи аналіз розвитку і функціонування судів присяжних в інших країнах, сказати, які саме питання ("факту" чи "права") вирішує суд присяжних у сучасній Україні визначити важко. Однак, на основі положення ст. 368 КПК України та враховуючи наявність у складі суду присяжних професійних суддів відповідь може стосуватися обох категорій питань, які деталізовані у зазначеній нормі чинного КПК України, зокрема:

1) чи було діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа;

2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;

3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;

4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;

5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;

6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати;

7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, у якому розмірі та в якому порядку;

8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності;

9) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового медичного заходу;

10) чи слід застосувати до обвинуваченого примусове лікування;

11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя;

12) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;

13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;

14) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження.

Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. У разі виникнення розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є сприятливішим, питання вирішується через голосування. Коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Кримінальний процесуальний закон надає право кожному із складу суду присяжних право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення [2].

Висновки. За нинішніх соціально-економічних умов в Україні проведено велику роботу щодо завершення будівництва інститутів судової влади, які покликані забезпечити незалежність суддів (суду) під час вчинення ними правосуддя від будь-якого впливу держави та посадових осіб, що дає підстави сподіватись на справедливе та об'єктивне правосуддя. Практика доводить, що процес змагальності між адвокатом та прокурором на процесі за участю присяжних засідателів будується рівною мірою, як на оголошенні фактів слідства, так і на емоційному впливові на присяжних. Ми погоджуємось з думкою тих правознавців, які вважають, що суд присяжних переважно спрямований на визначення вини обвинуваченого [8]. Отже, в цій ситуації доля обвинуваченого безпосередньо залежить від красномовства захисника, його вміння вплинути на психологію присяжних. Крім цього, вважаємо, що для сучасного суду присяжних в Україні не вистачає: а) розмежування компетенції між професійними суддями і присяжними (присяжні визначають доведеність діяння, винність підсудного і можливість засудження його з полегкістю, а судді ведуть засідання, вирішують юридичні питання, враховуючи призначення покарання); б) організаційне відокремлення колегії присяжних від професійних суддів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України (Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року (із змінами і доповненнями)) / zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр 2. Кримінальний процесуальний кодекс України (станом на 29.01.2017 р.) / zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 3. Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 02.06.2016 р. / zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 4. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. – 2-е изд., испр. и доп. / С. И. Викторский. – М. : Право, 1912. – 402 с. 5. Владимиров Л. Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа / Л. Е. Владимиров. – М. : Право, 1903. – 153 с. 6. Куцин М. Суд присяжных: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальному судочинстві України / М. Куцин // Юридична газета № 20 (80) / 2013. – С. 18–20. 7. Мельник В. В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. – М. : Дело, 2000. – 496 с. 8. Радутная Н. В. Суд присяжных в континентальной системе права / Н. В. Радутная // Российская юстиция. – 1995. – № 1. – С. 8–10. 9. Юридичний словник / За ред. В. Г. Гончаренка. – К. : ФОРУМ, 2005. – 473 с.

REFERENCES

1. *Konstytutsiya Ukrayiny* [The Constitution of Ukraine] (Pryynyata na p'yatyi sesiyi Verkhovnoyi Rady Ukrayiny 28 chervnya 1996 roku (iz zminamy i dopovnennyamy)). zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр 2. *Kryminal'ny protsesual'nyy kodeks Ukrayiny* [The Criminal Procedure Code of Ukraine] (stanom na 29.01.2017 r.). zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 3. *Zakon Ukrayiny Pro sudoustriy i status suddiv* [The Law of Ukraine On the Judicial System and Status of Judges] vid 02.06.2016 r. zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 4. Vyktersky S. Y. *Russkyy uholovny protsess* [Russian criminal process]. 2-e yzd., yspr. y dop. M.: Pravo, 1912. 402 p. 5. Vladymyrov L. E. *Uholovny zakonodatel' kak vospytatel' naroda*. [Criminal legislature as an educator of the people]. M. : Pravo, 1903. 153 p. 6. Kutsyn M. *Sud prysyazhnykh: zakonodavche zakriplennya i problemy vprovadzhennya u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny* [The jury, legislative consolidation and implementation issues in criminal proceedings Ukraine]. Yurydychna hazeta No 20 (80) / 2013. P. 18–20. 7. Mel'nyk V. V. *Yskusstvo dokazyvaniya v sostyazatel'nom uholovnom protsesse*. [Evidence art in adversarial criminal proceedings.] M.: Delo, 2000. 496 p. 8. Radutnaya N.V. *Sud prysyazhnykh v kontynental'noy systeme prava* [The jury in the continental law system]. Rosсыyskaya yustytsyya. 1995. No 1. pp. 8–10. 9. *Yurydychnyy slovnyk* [Legal Dictionary]. Za red. V.H. Honcharenka. Kiev: “FORUM” Publ, 2005. 473 p.

Дата надходження: 05.01.2017 р.